

Juan Sebastian Elkano izen-deiturei buruzko irizpena

Dictamen sobre el nombre y el apellido *Juan Sebastian Elkano*

Avis sur le prénom et le nom *Juan Sebastian Elkano*

Opinion on the name and surname *Juan Sebastian Elkano*

LARRAÑAGA ARRIETA, Josu
Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko kidea
Member of the Onomastics Committee of Euskaltzaindia
josularra@gmail.com

Noiz jaso: 2022-01-07

Noiz onartua: 2022-04-12

Euskal Herriko zein kanpoko historiografian modu askotara eman dira Getariako itsasgizon ezagunaren izen-deiturak. Oraintsu erabaki da zein den euskarazko idazkera arautua: *Juan Sebastian Elkano*. Artikulu honetan idazkera horren alde egiteko arrazoiak bildu dira. Horretarako, batetik, agiritegietako lekukotasunak ekarri ditugu, eta, bestetik, deitura modu batean baino gehiagotan idazteko batzuek eta besteek emandako argudioak jaso ditugu. Izenaren aldaerei erreparatu ostean, ponte izenaren eta deituraren artean erabili izan den erdarazko “de” preposizioaz ere aritu gara, izan ere jatorria adierazten zuen preposizio horrek ez dauka lekurik euskal idazkera akademikoan.

Gako-hitzak: Elkano, antroponimia, deitura, Getaria, itsasgizona.

Tanto en la historiografía de Euskal Herria como fuera de ella, se ha venido escribiendo de diferentes maneras el nombre y el apellido del conocido marino de Getaria. Recientemente se ha dictaminado cuál es su escritura normativa en euskera: *Juan Sebastian Elkano*. En este artículo se recogen las razones por las que se opta por esa forma escrita. Para ello, por un lado, aportamos testimonios documentales y, por otro, damos cuenta de los argumentos esgrimidos por unos y otros para escribir el apellido de una u otra forma. Tras analizar las

variantes del nombre, abordamos el uso de la preposición castellana “de”, utilizada históricamente entre el nombre de pila y el apellido para señalar su origen, concluyendo que no tiene cabida en la escritura académica en euskera.

Palabras clave: Elkano, antroponimia, apellido, Getaria, marino.

Dans l'historiographie du Pays Basque et de l'étranger, le prénom et le nom du célèbre navigateur de Getaria ont été cités de différentes manières. Il a été décidé récemment quelle serait la graphie correcte en basque : *Juan Sebastián Elkano*. Cet article résume les raisons de cette décision. Nous avons pour cela fourni des preuves d'archives et nous avons aussi pris en compte les arguments des uns et des autres qui l'écrivaient de différentes façons. Après avoir observé ces différentes variantes, nous avons étudié la préposition espagnole “de”, utilisée entre le prénom et le nom, et qui n'a pas sa place dans la graphie académique basque.

Mots-clés : Elkano, anthroponymie, dénomination, Getaria, navigateur.

In the historiography of the Basque Country and abroad, the name and surname of the famous sailor from Getaria have been cited in many ways. It has recently been decided which is the regulated written spelling in Basque: *Juan Sebastián Elkano*. This article summarizes the reasons for this writing. To do this, on the one hand, we give an account of the arguments put forward by the archives, and on the other hand, we give an account of the arguments put forward by each other to write the name in more than one way. After seeing the variants of the name, we have also dealt with the Spanish preposition “de”, which has been used between the name and the surname, and which has no place in Basque academic writing.

Keywords: Elkano, anthroponymy, surname, Getaria, sailor.

LARRAÑAGA, Josu (2021). “Opinion on the name and surname *Juan Sebastian Elkano*”, *Euskera*, 2021, 66: 113-140.

Irizpenaren arrazoia

2021eko uztailaren 15ean Rafael Zulaikak, Elkano Fundazioko proiektuen koordinatzaileak, Euskaltzaindira jo zuen eskatzeko Getariako itsasgizon ezagunaren izen-deiturei buruzko irizpena eman zezan. Ibon Usarralde Euskaltzaindikoko egitasmoen bateratzaileak, antroponimiari buruzko eskaera zela ikusirik, Roberto González de Viñaspre Onomastika Batzordeko buruari helarazi zion irizpen-eskaera. Txosten honek Elkano Fundazioaren eskaera horri erantzuteko irizpen proposamena jasotzen du.

1. Atarikoak

Sarritan, aspaldiko pertsona baten izen-deiturak idazteko orduan zalantzak sortzen zaizkigu. Nola idatziko dugu? Euskaraz eta gaztelaniaz ari garenean molde ezberdinak erabili behar ote ditugu? «Berak zerabilen moduan», esango dute batzuek. Orduan, ezin dugu euskarazko idazkera akademikoa erabili?

Galdera horri erantzuten ahalegintzeko, deituratik abiatuko gara. Aztertuko dugu zer-nolako grafia erabili zuen Juan Sebastian Elkanok –aurrerantzean J.S. Elkano– eta bere garaikoeak. Idazkera ezberdinek sortutako gorabeheren berri ere emango dugu, eta *Elkano* deituraren alde egiteko zenbait argudio aipatuko ditugu. Atal hau amaitzeko, ustez deitura eragin zuen Elkano auzoaz jardungo dugu.

Ondoren, lehen aldiz munduari buelta eman zion pertsonaren ponte-izenari erreparatuko diogu eta, amaitzeko, izen-deiturak idazteko irizpena emango dugu.

Idatziaren ondotik, erabilitako bibliografia osoa jaso dugu, eta, azaldu-takoen osagarri, agirietatik ateratako zenbait irudi esanguratsu erantsi ditugu.¹

¹ Testuan, eranskin gisa jaso diren irudietara jotzeko aipamenak egiten dira (“ikus 5. irud.”, esaterako).

2. Elcano deitura

2.1. "Elcano" ala "del Cano"?

Asko idatzi da Getariako itsasgizon ezagunaren deituraz. Izan ere, ez da modu bakarra egon bere abizena idazteko: *Elcano*, *del Cano*, *Cano*... Azken hamarkadetan *Elcano* eta *Elcano* idazkerak gailendu –eta onartu– diren arren, oraindik ere bada bestelako formak erabiltzen dituenik.

Eztabaida biziak eragin ditu gai honek, bereziki XIX. mendearen amaieran eta XX. mendearen hasieran.²

1800. urtetik behintzat³ iritzi eta argudio ugari agertu izan dituzte, bai "Juan Sebastián de Elcano" idatzi behar zela ziotenek, bai "Juan Sebastián del Cano" idazkeraren alde egiten zutenek.

Arrazoi ezberdinak emanez, beste batzuen artean, hauek egin zuten *de Elcano* idaztearen alde: Wilhelm von Humboldt hizkuntzalari alemaniarrak (1801), Pablo Gorosabel historialariak (1862), Eustaquio Fernández de Navarrete historialariak ([1866] 1872)⁴, Antonio Trueba idazleak (1873), Jose Artetxe idazleak (1942)...

Beste "alderdian"⁵ zeudenek *del Cano* idaztearen aldeko argudioak ematen zituzten. Batzuk aipatzearen: Nicolás Soraluze historialaria (1870, 1881), Eugenio Urroz (1921), eta Abelardo Merino eta Ramón Seoane (1911, 1925).

² «La redacción del apellido del célebre protocircunvalador promovió hace algunos años una vivísima discusión entre varios escritores vascongados por hallarse divididos los pareceres respecto á la manera de expresarlo. Unos suponían que era Elcano, otros del Cano, no faltando también quien le denominase Delcano» (Seoane 1911: 263).

³ Bernabé Antonio de Egañak, 1800. urtean, Tolosan idatzitako gutun batean honela argitzen dio auzia kontsulta egin dion familiartekoari: «todos sabemos que en el Pays no hay tal apellido del Cano y sí el barrio de Elcano» (Aguinagalde 2017: 74).

⁴ 1866an hil zen, eta, paradoxa bada ere, Nicolás Soraluze editoreak izenburua aldatu zion bere hil osteko liburuari eta *Historia de Juan Sebastián del Cano* ipini.

⁵ Bi *alde*, *talde* edo *mutur* hitzak erabil genitzake, horietako askok jarrera gogor samarrak, egia absolutuak, plazaratu zituzten-eta.

Talde bietan zeuden historialariak, idazleak eta pertsona ikasiak; orduan, zerk bereizten zituen euren jarrerak?

Batzuen eta besteen argudioak zehatz aletzeko ahalegina alde batera utzita, ikus ditzagun, gainetik bada ere, desadostasunak eragin dituzten puntu nagusiak:

... (del) *Canoren* aldekoek:

1. J.S. Elkanok berak erabiltzen zuelako idatziz forma hori.
2. Bere sasoiaren hori zelako idazkera nagusia, Euskal Herrian zein heremendik kanpo.
3. (del) *Cano* deitura egon bazegoen.
4. *Elkano* auzoarekiko lotura zalan-tzazkoa da.

... (del) *Elcanoren* aldekoek:

- Bere akatsa edo bere familiakoena izan zen.
- Gaztelaniaren logikari jarraituz sortutako idazkera makurra zen (del) *Cano*.
- Gipuzkoako itsasaldean *Elkano* deitura baino ez zen ezagutzen.
- Getariatik gertu dagoen auzoak deitura sortu zuen, eta inguruko herrietan deitura hori ezaguna zen.

2.2. Orduko erabilera

Aldaera grafiko ugari izan ditu Getariako itsasgizonaren deiturak. Eta hori, sasoi bateko historialariei ez ezik, oraintsuko historialariei ere ez zaie pasatu oharkabeen.

Elcano es un topónimo relativamente frecuente en la geografía vasca, y de él deriva, como en otros muchos casos, el apellido. Pero el marino firmó siempre en la forma castellanizada “el Cano”, y así lo conoció toda la gente en su tiempo. (Comellas 2012: 162)

Aunque firmaba como Juan Sebastián del Cano, veremos referirnos a él también como delcano en algunos documentos originales. Más tarde se le empezó a referir como “de Elcano” o simplemente “Elcano”. (Mazón 2020: 16. oharra)

Ohart gaitezen, José Luis Comellasen esanetan, J.S. Elkanok beti zerabilera “del Cano” idazkera. Tomas Mazónek, berriz, garai hartako bi forma aipatzen ditu: “del Cano” eta “delcano”.

Hori dela-eta batzuek, orduko agirietan agertzen zen idazkera oinarri hartuta, bere deitura “del Cano” zela adierazi izan dute:

Juan Sebastián del Cano (que esta ortografía es la más conforme con los autógrafos del insigne marino con lo consignado en los papeles de aquellos días (...)) por lo que la consideramos la única aceptable. (Merino & Seoane 1925: 245)

Jo dezagun, bada, jatorrizko agirietara ikusteko nola idazten zuten zorioneko deitura, bai Elkanok berak, bai eta bere sasoiko gainerakoek ere.

J.S. Elkanok idatzitako zenbait agiri ikusi ditugu eta bertan bost aldiz aipatzen du idatziz bere izena: sinadura lau aldiz eta, berak idatzitako gutun bateko testuan, bere izen-deiturak:

- “Capitan Ju^o Sebastian delcano”. (1522ko bi sinadura). Ikus 11. eta 12. irud.⁶
- “Juan Sabastian del cano”. (1522ko testuan)⁷. Ikus 13. irud.
- “Ju^o Sebastian del cano”. (1526ko bi sinadura)⁸. Ikus 9. eta 10. irud.

Elkanoren testamentua da “del Cano” idaztearen aldekoek maizenik aipatu izan duten agiria. Ozeano Barean, Victoria itsasontzian, idatzi zuten testamentua⁹, baina nork? 18 urteko gipuzkoar batek: Andres Urdanetak (Romero 2020: 199). Ordiziar gazte horrek, euskalduna eta kapitainaren hurrekoa izanik ere, 1526ko testamentu hartan “del Cano” idaztea froga nahikoa omen da erakusteko horixe zela bere “benetako deitura”.

Baina, jatorrizko agiria zorrotz aztertzen badugu berehala konturatuko gara Urdanetak ez zuela “del Cano” erabili, baizik eta “delcano”. Oso gauza ezberdina, beraz.¹⁰

⁶ Lehenengoa: Laurgain dorretzeko artxiboa. Atala: Lardizabal. Anexo. Saila: Dossier de Juan Sebastián de Elcano. olim 15 paper-sorta, olim 09 zk. (1522, Carta de Juan Sebastián de Elcano a Carlos I dando noticias de su llegada y solicitando diversas Mercedes). Bigarrena: AGI, PATRONATO, 48, R.20, 2v (1522).

⁷ 1522an Karlos II.ari idatzi zion gutunean agertzen da horrela (erreferentzia, 6. oin-oharrear).

⁸ Juan Sebastian Elkanoren testamentuan. Erreferentzia, 9. oin-oharrear.

⁹ Hemen kontsultatu dugu jatorrizko agiria: AGI, PATRONATO, 38, R.1.

¹⁰ Aipatzeko modukoa iruditu zaigu Manuel Romero Tallafigok (2020: 207), Elkanoren testamentuaren azterketan, transkripzioan izandako irizpidea: «Huimos de poner “Delcano” o

- “el capitan Juan Sevastian delcano” (17). Ikus 5. irud.
- “el capitan Juan Sebastian delcano” (19). Ikus 6. irud.
- “domingo delcano mi hijo” (21). Ikus 7. irud.
- “sabastian delcano mi hrr^o [hermano]” (21). Ikus 8. irud.

Elkanoren sinadurari dagokionez, gorago esan dugun bezala, bi aldiz agertzen da, eta bietan berdin: “Ju^o Sebastian del cano”.

Horren aurrean bi azalpen eman dira: 1.- Juan Sebastianek berak edo familiakoek eragindako idazkera okerra zela hori (“castellanización del apellido” aipatu izan dute batzuek). 2.- Idazkera hori azaltzeko arrazoi grafikoak zeudela, eta ez hizkuntzari zegozkionak.¹¹

Ikus ditzagun orain, XVI. mende hasiera hartan, nola agertu zituzten idatziz orduko eskribauek elkanotarren¹² izen-deiturak.

Batzuek esan izan dute, garai hartan, Juan Sebastianen familiaz aritzean, sistematikoki erabiltzen zela “del Cano” deitura. Hona hemen hori geurtatzen duen datua: Blas Artazubiaga Zestoako eskribauak honela papereratu zituen J.S. Elkanoren anaia zaharrenaren izen-deiturak:

- “Sebastian de elcano vezino de la villa de guetaria”.¹³ Ikus 14. irud.

“delcano” como huimos en la medida de lo posible de transcribir “deste día” y aceptamos “de este día”».

¹¹ Ikertzaile berberak (Romero 2020: 207) honela azaltzen du: «... nos hemos visto urgidos a transcribir “de Elcano”. No nos es posible hacerlo como “del Cano” ni “Delcano”. El criterio de separar por el espacio interlineal en blanco entre “l” y “c”, no lo creemos convincente. Ese blanco se origina por una razón gráfica, no lingüística. Nace de que el remate final y bajo de la “l” no puede enlazar con el ataque superior de la “c” de doble trazo, que no es un arco sencillo. Tal pausa gráfica es la que crea el espacio. Igual espacio deja y por los mismos motivos la “a” que no enlaza con la “s” en “Sebastián”, y no la transcribimos “Seba Stían”».

¹² Zortzi senideetako bat izan zen J.S. Elcano. Bere anai-arrebak: Sebastian, Domingo, Martin Perez, Ochoa Martinez, Catalina, Maria, eta Inesa. (Ikus Aguinagalde 2019a: 141).

¹³ GPAH 2/1606, A:15r-15v (1517-04-25, Altzolarats jauregiko Domingo Arronak Getariako Sebastian Elkanori Siziliako Messinan zituen burdinak ahalik eta prezio onenean saltzeko emandako ahalorde-agiria).

Hona hemen beste zenbait aipamen:

- “El m^e iohan S^{an} dl cano”.¹⁴ (1519). Ikus 15. irud.
- “Juan Sebastian delcano capitan de la nao Vitoria”¹⁵. (1523) Ikus 25. irud.
- “ochoa mins delcano¹⁶ maestre del dho patax e de Juan Sebastian de elcano” (1535eko agiria; hil ostekoa)¹⁷. Ikus bitez 16. eta 17. irud.
- “ochoa mins de elcano maestre del dho patax e de anton deelcano e de min ps de elcano (...) e de Ju^o Sebastian...” (1535).
- “Ynesa delCano” (1533)¹⁸. Ikus 18. irud.
- “yo doña Catalina del puerto biuda muger legitima que fuy de domingo sebastian delcano mi marido defunto” (1534)¹⁹. Ikus 19. irud.
- “Juan sebastian de elcano” (1534). Ikus 20. irud.
- “capitan iohan sebastian de elcano” (1534). Ikus 21. irud.
- “Joanes de mutio e ma[ria] delcano fueron casados e belados” (1555). Ikus 22. irud.
- “Maria deelcano” (1555). Ikus 23. irud.

Azken adibide hori, J.S. Elcano hil ondokoa izan arren, oso esanguratsua da, Maria de Elcano arrebaren izena bi modutara idatzi baitzuen eskribauak orrialde berean: “delcano” eta “deelcano”.

Ondorioz, esan dezakegu lehengo eta oraingo historialarietako askok esandakoa ez dela erabat zehatza; izan ere, “del cano”, “delcano”, “deelca-

¹⁴ Idazkera osoan: “El maestre iohan Sebastian del cano”. Hau da agiria: AGI, PATRONATO, 34, R.6, 33 (1519, Información y relación de las personas que llevó Fernando de Magallanes al descubrimiento de la Especiería).

¹⁵ Aipatzeko modukoa da 1523. urtean Erregeak –bere idazkariak, segurutik– idatzi zionean ere, “delcano” erabili izana. Laurgain dorretxeko artxiboa. Atala: Lardizabal. Anexo. Saila: Dossier de Juan Sebastián de Elcano. olim 15 paper-sorta, olim 09 zk. (Ikus 25. irud.).

¹⁶ J.S. Elkanoren anaia, *Ochoa Martínez de Elcano*.

¹⁷ Aipamen hau eta hurrengoak agiri bilduma beretik: AGI. Patronato, 40, N.1, R.5.

¹⁸ Bere arreba.

¹⁹ J.S. Elkanoren gurasoak.

no” eta “de elcano”²⁰, lau molde horietan agertzen dira elkanotarrak XVI. mende hasierako dokumentazioan.

Azken hiru idazkera horiek erraz azaltzen dira: de Elcano → deelcano → delcano. Azken batean, garai hartako idazkeran ohikoa zen letra berberetik bat egitea. Ekonomia grafikoagatik egiten zuten.

2.3. Zer dela-eta “del Cano” deitura?

Grafia aldakor samarreko sasoi hartan, “delcano” aldaeratik abiatuta, txukunago idaztearren nonbait, baten bat hasiko zen gaztelaniazko “del Cano” erabiltzen. Ordukoentzat esanahi iluneko *Elcano* baino argiagoa zen *El cano*. Herri-etimologietan ohikoa den bezala, hitz ezezaguna “motibatu” nahian, eta gaztelaniazko “el” eta “del” ezagunen eraginez, erraz zabaldu ziren grafia desegoki haiek.

Gauza bera gertatu zen beste euskal deitura batzuekin. *Elkoro* deitura, tarteka, okerreko bide berbera hartuta, “del Coro” gisa ere agertzen da dokumentazioan.

Humboldttek Euskal Herrian barrena egindako bigarren ibilaldiaren (1801) ondoren idatzi zuen liburu ederrean “akats” horren berri eman zuen:

Es una falta ordinaria el corromper las primeras sílabas de nombres vascos en España y Francia en el artículo español y francés. Así en Bayona llaman a Larruna de ordinario la Rhune, Elorrio, Elanchove en los mapas españoles el Orrio, el Anchove. (Humboldt 1801: 27)

Los españoles y extranjeros acostumbran llamarle de ordinario Cano o el Cano. Únicamente en la inscripción de la estatua²¹ se dice Elcano, solo este, no Cano, es un nombre propiamente vasco, y a menudo se pervierte,

²⁰ XVI. mendetik aurrera, ia beti, “Elcano” deitura agertzen da. Esaterako, Martin de Elcano Zarauzko eskribauak 1594. urtean “de Elcano” erabiltzen zuen, bai testu barruan, baita sinatzeko ere: “Min deElcano scriuano” [testu barruan]; “Min deelcano” [sinadura]. (Ikus bitez 26. eta 27. irud.).

²¹ 1800. urtean jarri zuten estatuaz ari da. Lehen karlistaldian, 1836an, kalteak eragin zizkioten eta kendu egin zuten.

como ya he observado más arriba, la sílaba inicial de los nombres vascos transformándola en artículo español y francés. (Humboldt 1801: 67)²²

J.S. Elkanoren deitura “del Cano” zela aldarrikatzen zutenek, sarritan, Esteban Garibai historialaria aipatzen zuten *del Cano* erabili zuelako (1571):

Iuan Sebastian del Cano, de nacion Cantabro, natural de Guetaria.
(Garibay 1571: 1. liburukia, 70. or.)

D’esta villa de Guetaria, era aql insigne piloto y capitan, llamado Iuã Sebastiã d’el Cano, illustre entre historiadores y Geografos. (Garibay 1571: 2. liburukia, 967. or.)

Baina, “Elcano” idazkeraren aldekoek ere bazuten urte gutxi batzuk ge-roagoko (1625) historialaria: Lope Martinez Isasti.²³ Sevillan bizi zen Juan Gamiz jesuitak ere *Elcano* deitura erabili zuen 1692ko argitalpen batean.²⁴

Idazteko era eta ortografia aldatuz joan dira menderik mende, hori izan daiteke gorago aipatu dugun aldakortasun horren arrazoietakoa bat. Horrez gain, XV-XVI. mendeetako pertsona baten idazkera eta ortografia ohiko arautik alden du daiteke. Ideia hori plazaratu zuen Eustaquio Fernández de Navarretek (1872: 195):

De varios modos aparece en los autores escrito el apellido del navegante, á saber: Elcano, Delcano y del Cano. De esta última manera firma en su testamento, lo cual evidencia que esta es la forma más auténtica de su apellido.

Dena dela, apur bat aurrerago, zalantzatan jartzen du:

¿Qué confianza podemos tener en que escribirían rectamente su nombre, un marino vascongado, que casi ignoraba el castellano, y el beneficiario de Guetária?

²² Telesforo Aranzadik, W.F. von Humboldtaren kronikaren itzultzaileak, iritzi bera agertu zuen artikulu batean (Aranzadi 1922).

²³ Eskuizkribuan: «De esta villa fue natural Juan Sevⁿ de Elcano Piloto cosmografo famoso». 1850. urteko argitalpenean: «...Juan Sebastian de Elcano...» (Isasti 1850: 590).

²⁴ Antonio Gaztañetaren liburu baten sarrera-hitzetan, hain zuzen ere: «*el capitan Juan Sebastian de Elcano*» (Gaztañeta 1692).

Espania aldeko bi adibide aipatuko ditugu. Batetik, Antonio de Nebrija (1441-1522) sevillar humanistak modu askotara idatzi zituen bere izen-deiturak: *Antonius Nebrissensis*, *Antonius Nebrissen*, *Antonius Lebrixen*... Eta, bestetik, Miguel de Cervantes (1547-1616) idazle ospetsuak, nola sinatzen zuen? *Miguel de Cerbantes*.

2.4. *Elcano versus Cano*

Pentsatzekoa da jatorriz Elcano auzokoak izango zirela J.S. Elkanoren arbasoak. Horretan ere oinarritzen ziren Elcano deituraren aldekoak.

... al paso de no ser vascongado el apellido Cano, ni ser usual en Guipuzcoa, es bastante comun el de Elcano, procedente del barrio del mismo nombre de la universidad de Aya. Tal ha prevalecido en la parentela del Juan Sebastian y en el uso general del pais; y esto no podia suceder sin algun fundamento sólido. (Gorosabel 1862: 209)

... las conocidas casas de Elcano, en el coto del mismo nombre, jurisdicción de Aya, de donde se supone que los ascendientes del marino fueron originarios: nadie extrañará, pues, que respetemos el uso. (Fernández de Navarrete 1872: 196)

Oraintsu, Jose Antonio Azpiazuk eta Javier Elorzak (2021: 13) honela egin dute lotura:

XVI. mendetik bertatik, gure protagonistaren abizena era askotara idatzi izan dute hari buruz aritu diren historialariek: El Cano, Delcano, Del Cano, Cano... Bi arrazoik eragingo zuten hori, ziur asko. Alde batetik, abizena antzinako agirietatik transkribatu izana. Eta beste aldetik, lehengo nahiz oraingo historialariek ez jakitea, edota ahaztea, Getarian badela Elcano izeneko landa auzo bat. Gaur egun Aiako auzoa da Elcano, baina oso aspalditik Saiaitzeko lurraldeetan dago, Getariaren eta Zarautzen eraginpeko lurretan.

Deitura “Cano” edo “del Cano” zela zioten gehienek kanpotik etorritako leinutzat zuten.

Espainiako Historiako Errege Akademiak (RAH) Juan Sebastianen abizena “Cano” zela²⁵ adierazi zuenean 1873. urtean, Akademia hartako Fermín Caballerok azaldu zuen «que es una quimera el atribuir a Elcano oriundez vascongada, porque la tiene gallega» (Trueba 1882: 52).

Are urrunago joan ziren batzuk, eta Elkanoren jatorria Euskal Herrian zegoela ziotenak “separatistatzat” jotzeraino heldu ziren.²⁶

Bitxia bada ere, egon zen getariarraren deitura *Elcano* edo *del Cano* barik, “Sebastian” izan zela defendatu zuenik.²⁷

2.5. Elkano: auzoa eta oinetxeak

Elkano auzoak gaur egun Aia eta Zarauzko udaletako lurrak hartzen ditu, baina sasoi batean Saiatz eskualdeko lurretan zegoen eta lur haiek, gorago esan bezala, Getariaren eta Zarautzen eraginpean zeuden. 1538ko agiri batean, honela aipatzen da: «coto de Elcano, iuzgado del alcaldia de Seyaz».²⁸

Helcano eta *Helcanno*, bi modutara agertzen da Gipuzkoako leku-izen hori lehen lekukotasun idatzietan (1025. urte ingurukoak).²⁹

²⁵ Aurrerago, 1927an, *Elcano* idaztearen alde egin zuen Historiako Errege Akademiak (RAH).

²⁶ «La pasión política, mezclada lamentablemente a la cuestión, llegó a acusar de separatismo a los que, en aras de la lógica y del sentido común, sostenían la razón del apellido Elcano» (Arteche 1942: 198).

²⁷ Aragón, 1922. Bere lana: “¿Es Elcano o es Sebastián?”. Jose Antonio Azpiazuk eta Javier Elorzak beste interpretazio bat eman zioten Sebastian izena hainbestetan agertzeari: «Esan dezakegu (...) familiaren erreferente onomastikoetan bereizgarriena eta nagusia Sebastian izena zela. Horrek argi eta garbi erakusten du familiak zenbaterainoko garrantzia ematen zion arbaso hari, Getarian kokatzen lehena izan zelako, ziur asko» (Azpiazu & Elorza 2021: 13).

²⁸ GPAH 2/1620, 311 (1538-07-19).

²⁹ Bi bertsio kontsultatu ditugu: bata, Espainiako Historia Artxibo Nazionalekoa (AHN, CLE-RO-SECULAR_REGULAR, Car.695, N.8) eta, bestea, Manuel Agudek (Agud 1968) artikulua batean transkribatzen duena. Lehenengoa, Akademiakoek (AHN) 975. urtekotzat daukate; hala ere, Aguden iritziz (1968: 324), XII-XIII. mendeetako trasladoa edo kopia da. Bigarren bertsioa, berriz, aipatutako artikulua horretan aztertu zuen Agudek. Transkripzioaz gain, jatorrizko agiria ere argazkiak ere jaso zituen (1968: 329-330). “Libro Gótico” izenez ezagutzen den liburukian dago

Abraham Ortelius kartografoaren mapa ezagunean (1588) bistakoa da bere garairako garrantzi handiko gunea zela Elkano (ikus 4. irudia).

Elkano izeneko hiru etxe historiko egon dira auzo horretan³⁰:

- *Elkanobarrena*: Elcano de yuso (1529), Elcano-Barrena (1577), Elkanobarrena (1632, 1927)
- *Elkanobitarte*: Elkanobitarte (1528), Elcano el de medio (1529), Elcano del medio (1577), Elcano de medio (1616, 1617, 1643, 1646), Elkanobitartea (1714, 1756, 1769, 1828, 1840, 1843), Elcano-vitartea (1835, 1843), Elcano erdicoa (1844)
- *Elkanogoena*: Elcano de suso (1514), Elcanogoyena (1578, 1927), Elcano de susso (1632), Elcano-goyena (1742), Elcano-goena (1844, 1864)

1. irudia: Elkano baserriak 1977. urtean³¹

eta Zaragozako Zuzenbideko Fakultatean gordetzen da. XII. mendekoa dela uste du Agudek. Historiografia tradizionalak, dena dela, 1025-1055 data ezarri ohi die bi agiriei. Lehen bertsioan “helcano” irakurtzen da (ikus 2. irud.); bigarreanean, berriz, “helcanno” (ikus 3. irud.).

³⁰ Hiru etxe horietatik bi baino ez daude zutik, Elkanobitarte (Aia) eta Elkanogoena (Zarautz).

³¹ 1977-1978, Ortofoto interministerial (Geoeskaditik hartua).

Elkano auzoan (edo handik gertu) bizi zirenen artean, aspalditik dokumentatzen da “Elcano” deitura³²:

- “Martin Ruis de Elcano, vesino de Elcano” (1486).³³
- “Joan de Elcano de suso e Chomin de Elcano”; “Joan de Elcano, carpentero vesino de la villa de Çarauz” (1514).³⁴
- “Domingo de Elcano, vesino de la alcaldia de Seyaz” (1514).

Gorago adierazitakoak indartzen ditu 1529ko agiri batek. Elkano auzoan bizi zen pertsona baten deitura “del cano” idatzita ageri zaigu. Beharbada, Elkano etxeetako batean biziko zen. Baina, hori bai, guk dakigula, ez zen J.S. Elkanoren familiakoa, hurreko familiakoa ez behinik behin:

- “domingo del cano de yuso vº que soy de alldja de saiaz” (ikus 24 irud.)³⁵

Ez da ezagutzen agiririk frogatzen duenik J.S. Elcano itsasgizonak jatorria Aia-Zarauzko Elkano auzoan zuela. Baina, esan bezala, horixe da historia-lari askoren iritzia.³⁶

Kaparetasuna probatzeko edo baten bat odol garbikoa zela erakusteko, askotan, deitura jakin bateko oinetxeak zuen armariaren ezaugarriak ematen ziren. Horretarako, heraldikari buruzko liburu zaharrak kontsultatzen ziren. Horrelako agiri baten berri izan dugu; 1642. urtekoa da eta Elkano etxearen berri ematen du:

«Yo Gerónimo de Villa Rey de Armas (...) Los de este Linaje y Apellido de el Cano, son muy Buenos y muy Antiguos hijos de algo Natu-

³² Etxe horietan, XVI. mendearen hastapenetik behintzat, *Elcano* deitura izan dute bertan bizi zirenek.

³³ Valladolideko Kantzilertzako Artxiboa. Pleitos civiles. Escribanía de Zaramona y Walls. Pleitos olvidados. 88/6.

³⁴ Valladolideko Kantzilertzako Artxiboa. Pleitos civiles. Masas. Pleitos fenecidos. 422/2.

³⁵ Zavala Etxeko artxiboa. Administración del Patrimonio, 18.6 (1529).

³⁶ «Kontuan izatekoa da, euskal «*duonimina*» eratzeko, lehenik bataio izena jartzen dela, eta, ondoren, gurasoen jatorriaren toponimoa edo leku izena. Gure protagonistaren familia, beraz, Getariako herrigunean bizi zen, baina lehen aipatutako Elkano landa auzoan zuen jatorria». (Azpiazu & Elorza 2021: 13).

rales y orijinarios de la Provincia de Guipuzcoa donde tienen su Cassa y Solar de grande Antigüedad sita en la juridiccion de la tierra de Ayo(sic, [Aya]) que se llama la Cassa solar de el Cano Varrena (...).³⁷

Erregeak 1523an emandako armez *–escudo de armas–* gain, Aiako Elkano-barrena etxeko armak ere erabil zitzaizketen J.S. Elkanok eta bere ondorengoek:

«...y en los otros dos cuarteles en cada vno de ellos las Armas de la Cassa Solar de el Cano Varrena (...).»³⁸

2.6. Esanahia argitzen

Koldo Mitxelena ([1953] 1973: 82) seinalatzen du lehen osagaia *elge* edo **elke* ('campo cultivado') hitza dela.³⁹ Elementu hori duten beste toponimo batzuk aipatzen ditu Errenteriako hizkuntzalariak: Helkeguren (Arabian, 1025. urtean) –gaur egungo Elgea izenarekin lotu daitekeena–, Elgeta, Elgezabal... Sail berekotasat jotzen du Elkano izena: «Quizá también Elcano (top. Helcanno, Guip. 1025), Elcarte, Elcoro...». Nafarroako "Elcano" toponimoa ere aipatzen du (1099. urterako dokumentatzen dena).

Bigarren osagaia *-no* atzizki txikigarria da (ikus Mitxelena [1953] 1973: 133). Atzizkia hartzean *elke-* forma *elka-* bihurtzen da, euskaraz ohikoa den joerari jarraituz.⁴⁰

Mikel Belaskok (1996: 175), Nafarroako Eguesibarko Elkano kontzejjuaren izenaz jardutean, Mitxelena bide bera hartuta, honela adierazten du: «Elcano. Significado: probablemente 'pequeño campo cultivado' y *-no* sufijo diminutivo».

³⁷ Sociedad Geográfica Nacional, 1879: 439. "Blasón y armas de la casa solar de Elcano".

³⁸ Sociedad Geográfica Nacional, 1879: 444.

³⁹ Agud eta Tovarren arabera jatorria galiera hizkuntzan leukake. *Elga* hitzaren sarreran, besteak beste, hau jaso zuten: «ELGA BN, S 'campo cultivado'. (...) Es de origen celt. (galo *olca* 'pflügbares Land' [landu daitekeen lurra])» (Agud & Tovar 1991: 274).

⁴⁰ Beste horrenbeste gertatzen da *Etxano* izenarekin: *etxe-* > *etxa-* (*Etxano* 'etxe txikia, etxetxoa').

Egon da amaiera horretan latinezko *-anum* forma ikusi duenik.⁴¹ Baina, *-anum* > *-ano* amaiera duten euskarazko toponimoek bokalarteko sudurkaria galdu ohi dute, eta hori ez da gertatzen Elkano izenaren kasuan.⁴² Bokalarteko *-n-* hori *-N-* gogor edo *fortis* batetik dator, lehen lekukotasun idatzian *-nn-* gisa agertzen zaiguna (Helcanno).

3. Elkanoren izena

J.S. Elkanoren ponte-izena lau modutara dokumentatu dugu⁴³: Juan Sebastian⁴⁴, Juan Sevastian, Iohan Sebastian eta Iuan Sebastian.

Juan Sebastian da, alde handiz, gailentzen den idazkera. Horrela ageri da kontsultatu ditugun lau sinaduretan. *Iohan Sebastian* forma eskribauen eskutik ageri zaigu, bi aldiz, bata 1519an eta bestea *-hil ondoren-* 1534an. *Iuan Sebastian* behin baino ez dugu dokumentatu, Esteban Garibai historialariaren lanetan (1571), hain zuzen ere.

4. Idazkera akademiko ofizialak

Gorago aipatu dugun bezala, 1873an Espainiako Historiako Errege Akademiak (RAH) adierazi zuen J.S. Elkanoren deitura “Cano” zela.⁴⁵

Handik sei urtera, 1879an, Madrileko Sociedad Geográfica kontrako bidea hartu eta “Elcano” jo zuen nabigatzailearen deituratzat.

⁴¹ Julio Caro Barojak, esaterako. Ikertzaile horrek *-ano* eta *-aun* amaierak lotzen ditu, eta bigarrenak jatorria lehenengoan duela adierazten du: «un curioso fenómeno fonético que es el de la conversión del sufijo “-ano” en “-aun”, teniendo así: “Atano” y “Ataun”, “Echano” y “Echaun”, “Elcano” y “Elcaun”, “Torrano” y “Torraun”» (Caro Baroja 1945: 94). Mitxelena ez da iritzi berekoa, eta amaiera horiek jatorri ezberdina dutela defendatzen du (Mitxelena [1953] 1973: 133).

⁴² Patxi Salaberri eta Luis Mari Zalduak (1999: 31), Aia eta Zarauzko Elkano auzoaren berri ematean, ahozko lekukotasuna jasotzen dute: “él.ka.nò”.

⁴³ Ez dugu apartekotzat jo “Ju^o” [>Juan] laburdura.

⁴⁴ “Juan Sabastian” aldaera ere dokumentatu dugu, getariarrak 1522an idatzitako gutun batean.

⁴⁵ Aho batez hartu zuten erabaki hura 1873ko martxoaren 14an (Soraluce 1881: V).

Historiako Errege Akademiak (RAH), dena dela, Itsas Ministroaren eskariz egindako txostenean irakur daitekeen bezala, “Juan Sebastián de Elcano” izen-deiturak hobestea erabaki zuen 1926. urtean (Castañeda 1927).

4.1. Euskal deiturak, euskaraz

Euskal Herrira etorrira, orain artean ez da araurik eman J.S. Elkanoren izen-deiturei dagokienez.

Azalpen historiko-filologikoak deituratik hasi ditugun bezala, hemen ere, has gaitezen getariarraren deituratik.

Honezkerok aski frogatuta geratu da *del Cano* baztertu eta *Elcano* formaren alde egin behar dela. Baina, hori al da idazkera egokia XXI. mende honetan?

Euskara Batuaren Eskuliburuak (EBE), pertsona historiko ezagunei buruzko atalean, azaltzen du ez daudela araututa sail horretako euskal herritarren izenak.⁴⁶

Elkano da, batere zalantzarik gabe⁴⁷, erabili beharko genukeen idazkera. Horixe bera jasotzen du Euskaltzaindiak kale-izenak hautatzeko eta idazteko irizpideei buruz 2019. urtean argitara eman zuen lanean (Onomastika Batzordea 2019: 25):

Euskal abizen edo deiturak, printzipioz, idazkera akademikoz idaztea da irizpidea. (...) euskal toponimoekin gertatzen den moduan, komeni da euskal deiturei ere euskal forma eta idazkera zuzena ematea.

⁴⁶ «EUSKAL HERRIKO PERTSONA HISTORIKO EZAGUNAK. Ez dago araurik Euskal Herriko pertsona historikoei buruz. Ez daude araututa ez pertsona historikoen izenak –Ignazio Loiolakoa, Katalina Erauso...– eta ez euskal literatura eta kulturakoenak ere –Bernart Etxepare, Joanes Leizarraga, Bertrand Etxautz...–» (Alberdi *et al.* 2019: 381).

⁴⁷ Euskal deiturei dagokien idazkera ortografikoa erabakitzeke irizpideak Euskaltzaindiaren *Euskal deituren izendegia* izeneko dokumentuan ageri dira. Hemen kontsultatu daitezke: https://www.euskaltzaindia.eus/dok/jagonet/DeituraIzendegia_eu.pdf

Elkano, leku-izena⁴⁸ eta deitura izateaz gain, pertsona-izena ere bada. 2001ean gizona-zkoentzako izentzat onartu zuen Euskaltzaindiak (Gorrotxategi & Salaberri 2001), eta, aurrerago –2019an– izen epizeno izaera eman zion Akademiak.

Euskal Herrian aspalditik, eta urte luzez, jatorria adierazten zuen “de” hitza erabili izan da ponte izenaren eta deituraren artean. Euskal grafia akademikoan “de” horrek, salbuespenak salbuespen, ez dauka lekurik.

Araua ez bada ere, zabal dabilen joera da XV. mendetik aurrerako pertsona-izenetan ez erabiltzea deituraren aurreko, tarteko edo ondoko eranskinik:

1400. urteaz geroztiko pertsonen izenetan ez da onartuko deituraren aurreko, tarteko edo ondoko eranskinik (*de, d', -tar, -koa, -ko* eta *y*). Adibidez, ontzat emango dira Katalina Erauso (eta ez Katalina Erausoko), Resurreccion Maria Azkue (eta ez Resurreccion Maria de Azkue), Sabin Arana Goiri (eta ez Sabin de Arana y Goiri), Joanes Leizarraga (eta ez Joanes Leizarragakoa), Pedro Agerre *Axular* (eta ez Pedro de Axular edo Pedro Axularkoa), XV. mendeaz geroztikoak baitira denak. (Mujika *et al.* 2005: 56-57)

4.2. Izena, nola idatzi?

Gauzak horrela, J.S. Elkanoren izena baino ez zaigu geratzen.

Gorago aipatutako Eskuliburuaren (EBE) arabera, bada nora jo Euskaltzaindiak ontzat ematen dituen irizpideen berri izateko, *Onomastika: irizpideak* argitalpena, hain zuzen ere.⁴⁹

Argitalpen horretan Aro Modernoko eta XX. mendera arteko pertsonen izenak idazteko irizpideak ematen dira:

⁴⁸ Aia eta Zarautz udalerrietan kokatzen den Elkano auzoaren kasuan euskal forma da ofiziala, eta Nafarroako Eguesibarko kontzejuaren kasuan, aldiz, *Elcano* da idazkera ofiziala.

⁴⁹ «Euskaltzaindiak besterik arautzen ez duen bitartean, egoki da Hezkuntza Sailak ikasmaterialetarako duen EIMAKo estilo-liburuko *Onomastika* liburukiari jarraitzea, Euskaltzaindiaren oniritzia baitu» (Alberdi *et al.* 2019: 381).

Euskal literaturarekin eta euskalgintzarekin harreman estua izan ez duten XX. mendera arteko euskal herritarrak. Ponte-izenak ez dira euskarazko grafiaz idatziko, haiek egokitu ez badituzte. Adibidez: Juan Sebastian Elkano... (Mujika *et al.* 2005: 56)⁵⁰

Kale-izenei buruzko argitalpenak ere bide bera hartzen du (Onomastika Batzordea 2019: 27):

Pertsona-izenari dagokionez (ponte-izena edo bataio-izena ere deitua), oro har ez dira euskal grafia akademikoaz idatziko edo euskarazko izen baliokideez ordeztuko. Adibidez, **Juan Sebastian Elkano** (eta ez **Joan Sebastian**) eta **Pablo Gorosabel** (eta ez **Paulo**).

Errege-erreginen izenen idazkera bestela arautu bazen ere⁵¹, gure kasuak nolabaiteko lotura du Errenazimentuko pertsona-izenak arautzen dituen 185. arauarekin⁵². Arau horren arabera, pertsona-izenen grafia, ahal dela, jatorrizko hizkuntzan bezala utzi behar da (esaterako, *Doménikos Theotokópoulos*).

Beraz, jatorrizko grafian idatzi beharko bagenu –euskarazkora ekarri gabe–, “Juan Sebastian” formaren alde egin beharko genuke. Baina, gaur egungo gaztelaniaz *Juan Sebastián* idazten da; orduan, azentu-markaz idatzi beharko dugu?

Aurrera jarraitu baino lehen, *Euskara Batua*ren *Eskuliburura* (EBE) itzulita, irakur dezagun *Azentu grafikoa erdal izenetan* atalak dakarrena (Alberdi *et al.* 2018: 87):

PERTSONA-IZENAK. Gaur egun, gure kultura-ingurune zaba-lean, kanpoko pertsona-izenen grafia ez da aldatzen. Hori da irizpide nagusia gure inguruko hizkuntzetan, bai eta euskaran ere. Alegia,

⁵⁰ Zehazten da XV-XVI. mendeaz geroztiko izenetarako dela irizpide hori.

⁵¹ *Atzerriko pertsona-izenak. Grafia-irizpideak. Errege-erreginen eta kidekoen kasua*. 186. araua, 2017ko urriaren 27koa. «Europako errege-erregina historikoen izenak, oro jar, euskal grafiara egokituta idazten dira, santu-santen izenak egokitzen diren bezala eta gure inguruko hizkuntzetan ere ohitura den moduan. Errege-erregina garaikideen kasuan, berriz, haien jatorrizko izenak ez dira egokitzen».

⁵² *Errenazimentuko pertsona-izenak*. 185. araua, 2017ko abenduaren 22koa.

Marie Curie, Adolf Hitler, Hillary Clinton edo Italo Calvino (*Maria Kurie, *Adolfo Hitler, *Hilaria Klinton, *Italo Kalbino). Beren jatorrizko grafia horrekin idazten dira euskaraz, abizenen grafia aldatu gabe eta ponte-izenen euskal ordainak erabili gabe. Azentu grafikoa eta zeinu diakritikoak ere ez dira aldatzen: Benito Pérez Galdós, René Descartes, Paul Cézanne, Nuno Gonçalves, Gyögy Lukács, Pelé, Edgar Varèse...

Egia esateko, *Elkano* ez da kanpokoa, baina gauzak ez dira asko aldatzen bere ponte-izena erdal ondarekoa delako. Orduan, lehengoan gaude, nola idatziko dugu, *Juan Sebastián* edo *Juan Sebastian*?

Juan Sebastian idazteko bi arrazoi egon litezke: batetik, bere sasoian (XV. eta XVI. mendeetan), oro har, ez zen azentu grafikorik erabiltzen⁵³; eta, bestetik, *Sebastian* izena euskarazkoa ere bada.⁵⁴

Juan Sebastián aldaera grafikoa hautatzeko arrazoiak, berriz, orduko izena gaztelaniazko gaurko ortografia akademikora ekartzea dateke.

Dena dela, kontuan hartuz gero gaur egun azentu-markarik gabeko molde oso zabal dabilela euskarazko testuinguruetan⁵⁵, oinarri sendoa du azentu-markarik gabeko aukeraren alde egiteak.

Beraz, Gipuzkoako nabigatzaile ezagunaren izen-deiturak idazteko orduan *Juan Sebastian Elkano* da aukerarik egokiena. Bere deitura euskararen ondarekoa da, eta, beste edozein hizkuntzatan idazten dugula ere, euskararen idazkera akademikoan erabil daiteke: *Elkano*.

⁵³ J.S. Elkanok berak ez zuen azentu-markarik erabiltzen bere sinaduran. XVI. mendean hasi zen zabaltzen azentu grafikoa, baina ez zen orokortu harik eta 1726. urtean gaztelaniazko azentu arauak finkatu ziren arte.

⁵⁴ *Juan Sabastian* aldaera ere dokumentatu dugu Elkanoren gutunetako batean. Euskal Onomastikaren Datutegian (EODA) *Sebastian* jasota dago, *Saustin* eta *Sebastie* aldaerekin batera.

⁵⁵ Konparazio baterako, goragoko aipuetan ikus daitekeen bezala, Euskaltzaindiak berak ere halaxe darabil, azentu grafikorik gabe. Beste alde batetik, *Berria* egunkariko Estilo Liburuak proposatzen duen idazkeratik gertuago ere badago; honela jasotzen du estilo liburu horrek: "Joan Sebastian Elkano (Juan Sebastián de Elkano*)".

5. Ondorioa

Elkano Fundazioak egindako galderari erantzunez, gomendioa da *Juan Sebastian Elkano* izen-deiturak erabiltzea Getariako itsasgizon ezaguna izendatzeko euskaraz.

6. Erreferentziak

6.1. Laburdurak

AGI: Archivo General de Indias (Sevilla).

AHN: Archivo Histórico Nacional (Madril).

GPAH: Gipuzkoako Probintziako Artxibo Historikoa (Oñati).

Irud.: irudia (7. atalean jasotzen den eranskinean biltzen diren irudiak).

6.2. Bibliografia

AGUD, Manuel (1968). «Donación del Monasterio de San Salvador de Olazabal. Guipúzcoa, año 1025», BRSBAP XXIV, 3-4: 323-339.

———; TOVAR, Antonio (1991). «Materiales para un Diccionario Etimológico de la lengua Vasca (X)», ASJU XXV-I, Gasteiz: EHU, 255-314.

AGUINAGALDE, F. Borja de (2016). «¿Qué sabemos realmente sobre Juan Sebastián de Elcano? Resultados provisionales de una indagación llena de dificultades», in *Medio Orbe. Sanlúcar de Barrameda y la I Vuelta al Mundo. Actas del I Congreso Internacional sobre la I Vuelta al Mundo, celebrado en Sanlúcar de Barrameda (Cádiz) los días 26 y 27 de septiembre de 2016*. Sevilla: 2016: 25-37.

——— (2017). «El archivo personal de Juan Sebastián de Elcano (1487-1526), marino de Getaria», in *Medio Orbe. Sanlúcar de Barrameda y la I Vuelta al Mundo. Actas del II Congreso Internacional sobre la I Vuelta al Mundo, celebrado en Sanlúcar de Barrameda (Cádiz) los días 20 y 21 de septiembre de 2017*. Sevilla, 2017: 65-93.

——— (2019a). «La Guetaria de Juan Sebastián de Elcano. Una encuesta genealógica y de cartografía social (1430 – 1530)», *Primus circumdedisti me. Claves de la primera globalización*. Madril: Ministerio de Defensa, 125-147.

——— (2019b). «Las dos “cartas” que escribió el capitán Juan Sebastián de Elcano a su regreso», Redondo, Dionisio (ed.), *La primera vuelta al mundo. Edición conmemorativa del V Centenario del viaje de Magallanes y Elcano, 1519-1522*. Madrid: Taberna Libraria, 145-176.

ALBERDI, Andres *et al.*, 2018, *Euskara Batuaren Eskuliburua (EBE): A-tik Z-ra, zalantzak eta argibideak*. Bilbo: Euskaltzaindia, 2019 (3. argitaraldia).

ARAGÓN, Cesáreo (1922). *¿Es Elcano o es Sebastián?* Madril: Imprenta de Jesús López.

ARANZADI, Telesforo de (1922). «Elcano y Cano. La dislocación y escamoteo de El», *Euskal-Erriaren Alde*, T.XII, 217 zk., 1922-enero, 1-4.

ARTECHE, José de (1942). *Elcano*. Madril: Espasa Calpe, 2.edizioa, 1972.

AZKUNE, Iñaki (2016). *Zestoaren historia (1): historiaurretik 1544. urtea arte* [Baliabide elektronikoa]. Donostia.

——— (2020). *Zestoaren historia (2): 1545-1556* [Baliabide elektronikoa]. Donostia.

AZPIAZU, José Antonio, ELORZA, Javier (2021). *Juan Sebastian Elcano: Ingurua, ibilbidea, epika*. Donostia: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte.

BELASKO, Mikel (1996). *Diccionario etimológico de los pueblos, villas y ciudades de Navarra: apellidos navarros*. Iruñea: Pamiela.

CARO BAROJA, Julio (1945). *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*. Donostia: Editorial Txertoa, 1990.

CASTAÑEDA, Vicente (1927). «Juan Sebastián de Elcano», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Tomo 90 (1927), 5-7.

COMELLAS, José Luis (2012). *La primera vuelta al mundo*. Madril: Rialp.

DÍAZ, Julián (2020). *J.S. Elcano. Tras la huella*. Bilbao: Itsasmuseum Bilbao; Elcano Fundazioa; Aquarium Donostia.

FERNÁNDEZ DE NAVARRETE, Eustaquio (1872). *Historia de Juan Sebastián del Cano*. Gasteiz: Imprenta de los Hijos de Manteli.

GARCÍA, Ernesto (1999). «La población de la villa guipuzcoana de Guetaria a fines de la Edad Media», *En la España Medieval*, nº22, 317-354.

GARIBAY, Estevan de (1571). *Los XL Libros D'el Compendio Historial de las Chronicas y uniuersal Historia de todos los reynos de España*. Anveres: Christophoro Plantino.

GAZTAÑETA, Antonio de (1692). *Norte de la navegación hallado por el cuadrante de reducción*. Sevilla: Juan Francisco de Blas.

GOROSABEL, Pablo de (1862). *Diccionario histórico-geográfico-descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipuzcoa*. Tolosa: Imprenta de Pedro Gurruchaga.

GORROTXATEGI, Mikel, SALABERRI, Patxi (2001). *Euskal izendegia: ponte izendegia*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzu Nagusia; Bilbo: Euskaltzaindia.

HUMBOLDT, Wilhelm von (1801). *Los vascos. Apuntaciones sobre un viaje por el País Vasco en primavera del año 1801*. Donostia: Auñamendi, 1975.

ISASTI, Lope Martinez de [1625] (1850). *Compendio historial de la M.N. y M.L. provincia de Guipúzcoa*. Donostia: Ignacio Ramón Baroja. [XVII. mendeko eskuizkribu bat ere kontsultatu dugu: *Compendio de la historia de Guipuzcoa*, <http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8587>].

ISPIZUA, Segundo de (1921). «¿Elcano o del Cano? (Aportación de datos)», *Cultura Hispanoamericana*, Núm.98, Enero de 1921.

LARDIZABAL, Ignacio (1925). «De Elcano. Su casa solar», *Euskal-Erriaren Alde*, nº 262: 361-374.

MAZÓN, Tomás (2020). *Elcano, viaje a la historia*. Madril: Encuentro, S.A.

MERINO, Abelardo, SEOANE, Ramón (1925). «Los primeros navegantes que dieron la vuelta al mundo», *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, Tomo LXV, 1925 Julio, 241-246.

MITXELENA, Koldo [1953]. *Apellidos vascos*. Donostia: Txertoa, 3. edizioa, 1973.

MÚGICA, Serapio (1920). «Elcano y no Cano», *RIEV*, 11, 3 zk., 194-213.

MUJKA, Alfontso, GOENAGA, Ane, ALBERDI, Andres (2005). *Onomastika: irizpi-deak*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.

ONOMASTIKA BATZORDEA (2019). *Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak*. Euskal odonimiako eskuliburua. Bilbo: Euskaltzaindia.

ROMERO TALLAFIGO, Manuel (2020). *El testamento de Juan Sebastián Elcano (1526): palabras para un autorretrato*. Sevilla: Universidad de Sevilla; Junta de Andalucía.

SALABERRI, Patxi, ZALDUA, Luis Mari (2019). *Gipuzkoako herrien izenak: lekukotasuna eta etimologia*. Bilbo: Euskaltzaindia.

SEOANE, Ramón (1911). «Firmas de guipuzcoanos ilustres», *Euskal-Erria: revista bascongada*, nº 65: 260-270.

SOCIEDAD GEOGRÁFICA NACIONAL (1879). *Separata del Boletín de la Sociedad Geográfica de Madrid*, Año 6, nº6 (jun.1879). Madrid: Imprenta de Fontanet.

SORALUCE, Nicolás (1870). *Historia general de Guipúzcoa*. Gasteiz: Imprenta litografía y librería de la viuda de Egaña é hijos.

——— (1881). *Defensa del apellido familiar de Juan Sebastián del Cano*. Donostia: Establecimiento Tipográfico de Oses.

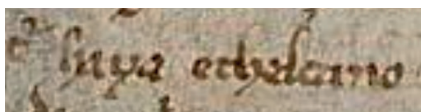
TRUEBA, Antonio de (1873). «La oriundez de Elcano», *La ilustración española y americana*, XVII, nº2, 1873-01-08, 22-26.

——— (1882). *De flor en flor*. Madrid: La Ilustración española y americana.

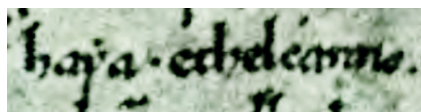
URROZ, Eugenio (1921). *Cano y Elcano. Juan Sebastian del Cano*. Donostia: Tipografía Baroja.

7. Eranskina: zenbait irudi

2. irudia: “haya et/helcano”
(AHN)

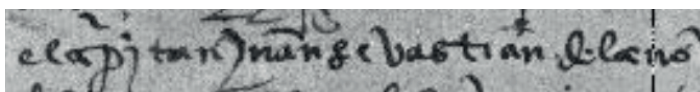
3. irudia: “haya et/helcanno”
(Agud 1968: 325)

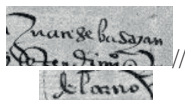
4. irudia: Orteliusen mapa, 1588

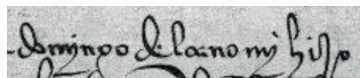
5. irudia: “el capitan Juan Sevastian delcano”

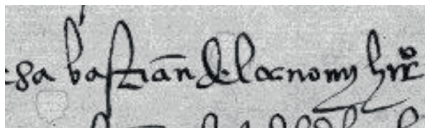
6. irudia: “Juan Sebastian
delcano”

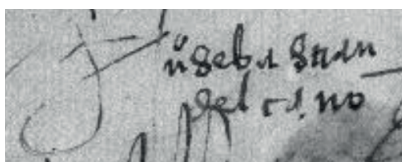
7. irudia: “domingo delcano mi
hijo”. Semea

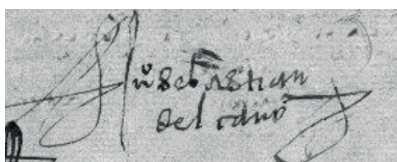
8. irudia: “sabastian delcano mi hrr^o [hermano]”.

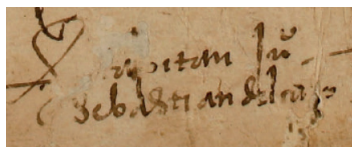
9. irudia: sinadura (1526, 17. or.)

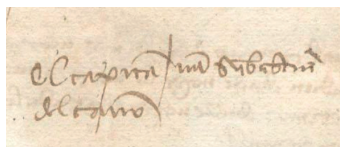
10. irudia: sinadura (1526, 30. or.)

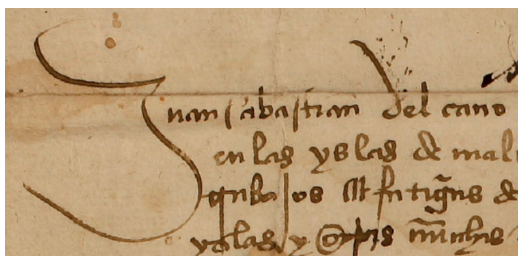
11. irudia: sinadura (1522)

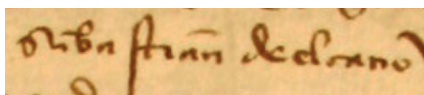
12. irudia: sinaduratzakoa (1522)

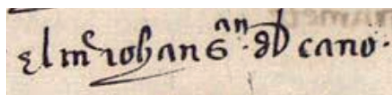
13. irudia: “Juan Sabastian del cano” (1522)

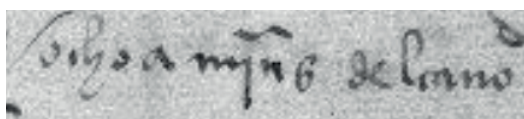
14. irudia: “Sebastian de elcano”
(1517). Anaia

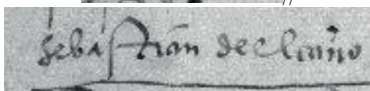
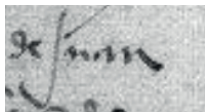
15. irudia: “El me iohan San dl
cano” (1519)

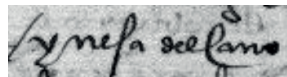
16. irudia: “ochoa mins delcano”. Anaia

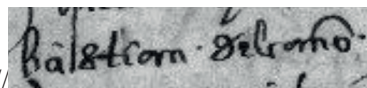
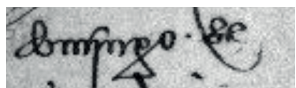
17. irudia: “Juan Sebastian de
elcano” (1534)

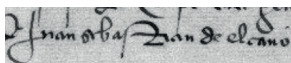
18. irudia: “Ynesa delCano”.
Arreba

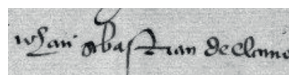
19. irudia: “domingo sebastian delcano” [J.S. Elkanoren aita]

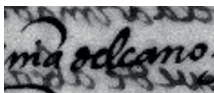
20. irudia: “Juan sebastian de
elcano”

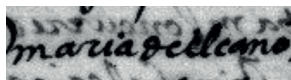
21. irudia: “iohan sebastian de
elcano”

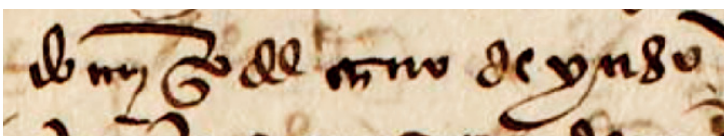
22. irudia: “ma delcano” [Maria, bere arreba]

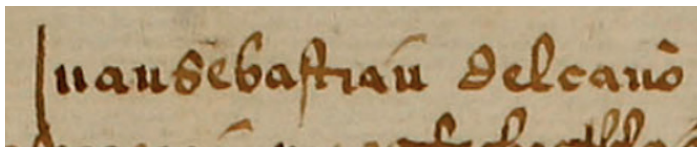
23. irudia: “maria deelcano”. Arreba

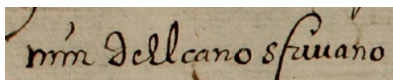
24. irudia: “domingo del cano de yuso”

25. irudia: “Juan sebastian delcano” (1523)

26. irudia: “Min deElcano scriuano” (1594)

27. irudia: “Min deelcano” (1594)

